

УДК 378.011.3-051

*Інна Агалець,
кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу наукової реферативної
та аналітичної інформації у сфері освіти
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського НАПН України*

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ОСВІТЯНИНА: ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ Й МОТИВАЦІЙНА ЇЇ СПРЯМОВАНІСТЬ

У статті розглянуто проблему визначення професійної мотиваційної спрямованості й позиції особистості освітянина щодо професії як характеристики педагогічної культури у працях сучасних науковців. На підставі аналізу сучасних досліджень проблем педагогічної праці в психолого-педагогічних, науково-методичних джерелах встановлено, що продуктивність праці освітянина залежить від таких факторів, як: педагогічні здібності, інтелектуальні можливості, практичний досвід, професійне ставлення до праці. Акцентовано увагу на сутності підготовки до самореалізації, що полягає у формуванні способу життя, встановленого в суспільстві.

***Ключові слова:** освітянин, педагогічна культура, педагогічні здібності, особистісні якості, мотивація, пізнавальний інтерес, педагогічна спрямованість, педагогічна позиція, інтелігенція.*

В статье рассмотрена проблема определения профессиональной мотивационной направленности и позиции личности педагога по профессии как характеристики педагогической культуры в трудах современных ученых. На основании анализа современных исследований проблем педагогической работы в психолого-педагогических, научно-методических источниках установлено, что производительность труда педагога зависит от таких факторов как: педагогические способности, интеллектуальные возможности, практический опыт, профессиональное отношение к работе. Акцентировано внимание на сущности подготовки к самореализации, которая заключается в формировании образа жизни, установленного в обществе.

***Ключевые слова:** педагог, педагогическая культура, педагогические способности, личностные качества, мотивация, познавательный интерес, педагогическая направленность, педагогическая позиция, интеллигенция.*

In the article considered the problem of the definition of a professional motivational orientation and teacher profession personality position as pedagogical culture characteristics in the works of modern scholars. Based on

the problems of pedagogical work in the psycho-pedagogical current research analysis, founded that scientific and methodological sources the productivity of the teacher depends on factors such as: teaching abilities, intellectual capacity, experience, professional attitude to work. The attention to the spirit of preparation for self-realization, which is the formation of life-style, set in the society. Highlight the solution to the problem of preparation of conscious intelligent young people to the profession, namely the impact on the students in order to obtain the right of higher education and quality of society, which are formed in the educational system of the person; creation of conditions for self-development, self-improvement of the student in the educational process, is central to this issue. The concepts «motivation», «pedagogical orientation», «teaching position», «intellectuals» was considered. In the study course it was confirmed the idea that the above aspects of vocational education, implemented as a conceptual system complement each other, creating synergies in the educational process.

Key words: *educator, teaching culture, pedagogical skills, pedagogical orientation, pedagogical position, personal qualities, motivation, cognitive interest, intellectuals.*

Сучасне виховання в вищих навчальних закладах має обов'язково здійснюватись у напрямі підготовки свідомої інтелігентної молоді як духовної еліти нації, що примножить і збагатить духовний, культурний потенціал молоді держави Україна.

Виходячи з розуміння, що культура особистості складає триєдине ціле і проявляється у вигляді: внутрішньої спонтанної культури, сконцентрованої в духовному світі людини; знаннєвої складової, що забезпечує збереження, напрацювання і передачу знань; функціональної культури, тобто поведінки і спілкування людей в товаристві – культурі безпосереднього і перманентного розвитку. Індивідуальний розвиток людини відбувається завдяки засвоєнню трансльованого в культуру соціального й професійного досвіду. Програми ж діяльності, поведінки і спілкування, які склалися в контексті історичного розвитку тієї або іншої культури, немовби накладаються на генетичні програми людини. Стикування цих програм відбувається в процесі соціалізації, навчання і виховання [1].

Тому професійну мотиваційну спрямованість і позицію освітянина як складові професійної культури розглядаємо як систему взаємозалежних елементів і зв'язків між ними. Наприклад, особистість освітянина і його діяльність є базисом для появи нових якостей (особистісних і професійних), оскільки ці елементи взаємодіють між собою й відповідно впливають на розвиток як самого освітянина, так і на оточуючих. Наведений приклад зі сфери особистісного розвитку підтверджує думку про те, що освітянин має стати в якості суб'єкта педагогічної культури посередником між

підростаючим поколінням і культурою. Отже, майбутній освітянин здатний залучити до світу культурних сенсів і зорієнтувати молодь, здійснюючи її підтримку щодо самовизначення у світі культурних цінностей життя і діяльності [14].

Мотиваційна спрямованість і позиція освітянина щодо набуття та підвищення рівня педагогічної культури спонукають його до творчого пошуку в педагогічній діяльності, а це: прояв інтелектуальних можливостей, особистісних здібностей і якостей, отримання досвіду педагогічної праці, впровадження інновацій і компетентнісного підходу.

В індивідуально-особистісному аспекті ці складові розглядаємо як прояв сутнісних властивостей особистості, професійної діяльності у взаємодії «викладач – студентська молодь» та як засіб педагогізації оточуючої дійсності.

Аналіз і узагальнення сучасних досліджень у контексті розв'язання проблем педагогічної праці у психолого-педагогічних, науково-методичних джерелах засвідчує, що пошуку якісних характеристик особистості освітянина і його педагогічної діяльності присвячено велику кількість наукових праць на філософському, психологічному й педагогічному рівнях (В. П. Беспалько, І. Д. Бех, Н. В. Гузій, І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, З. Н. Курлянд, А. К. Маркова, О. Г. Мороз, А. О. Реан, О. А. Савченко, В. О. Сластьонін, В. В. Ягупов та ін.), в яких доведено, що продуктивність праці освітянина залежить від багатьох факторів - педагогічних здібностей, інтелектуальних можливостей, практичного досвіду, професійного ставлення до праці.

Мета статті – проаналізувати науково-методичні погляди та підходи щодо визначення професійної мотиваційної спрямованості й позиції особистості освітянина до професії як характеристики педагогічної культури у працях сучасних науковців.

Проблема, яку розглядаємо – не нова, вона інтенсивно розробляється науковцями-практиками, оскільки розв'язання її дозволяє сформулювати і сформулювати умови, що створюють стійкий інтерес до педагогічної праці та є передумовою педагогічної творчості, педагогічної майстерності, а це один із шляхів підвищення рівня свідомості молоді, виховання моральності, які включають в себе мотиваційну спрямованість і позицію відносно професійного вибору.

Слід зазначити, що вік студентів у більшості випадків становить від 17 до 25 років (пізня юність або рання зрілість). У цьому віці досягають найвищих ступенів розвитку не лише фізичні (м'язова сила, швидкість реакцій, моторна спритність, витривалість тощо), а й психологічні властивості та вищі психічні функції (сприймання, пам'ять, мислення, емоції та почуття). Саме в цей період відбувається активне формування власне життєвої позиції, становлення ціннісних орієнтацій індивідуального поведінкового стилю в соціо професійній життєдіяльності, а це проблема

кількісного та якісного співвідношення особистісних, професійних та духовних якостей особистості майбутнього фахівця.

У цей період надважливим є вплив професорсько-викладацького складу навчального закладу, оскільки студентство долучається до нових методів навчання, певного режиму життя, наукової організації праці.

Вагомою ланкою мотиваційної сфери студентської молоді є пізнавальний інтерес, який спонукає до її активізації в навчальному процесі, забезпечує високу продуктивність навчально-пізнавальної діяльності, сприяє набуттю соціально-професійних компетентностей. Передумовами виникнення у студентської молоді інтересу до процесу здобування фахових знань та засвоєння способів діяльності є: емоційна привабливість діяльності та її результатів; максимальне залучення до пошукової діяльності; спрямованість уваги на потребу проведення дослідницької роботи; розкриття власних здібностей та нахилів. Як зазначає науковець Н. С. Павлова: «Важливо, щоб навчально-пізнавальна діяльність студентів проходила між рівнем розвитку, який студент може досягти самостійно і зоною його найближчого розвитку – рівнем, який студент досягає за підтримки викладача» [8, с. 176]. Тож суттєва роль в адаптації до нових умов навчально-виховного процесу і професійного спрямування студентської молоді покладається на наставників студентів, тобто кураторів груп. З урахуванням вимог ECTS (єдиної кредитно-трансферної системи) функції куратора пов'язані не тільки з виховним змістом, а й стають консультативними й координаційними. Суттєвим у цьому напрямку є застосування наставниками особистісно орієнтованих педагогічних технологій для визначення молоддю своїх можливостей і життєвих цілей [13, с. 293–294]. Зазначимо, що в організації діяльності педагогічного наставника відіграє значну роль вміле структурування і адекватна умовам послідовність впливів на студентську молодь.

Без професіоналізму викладацького складу вишів, без орієнтації навчання кожного студента на індивідуально-особистісну траєкторію, неможливі сучасне навчання і виховання. Від того, які властивості й якості свого власного «Я» кожен викладач передасть молоді, які струни їхньої душі він зуміє зачепити, використовуючи набуті професійні знання та вміння, свою професійну позицію, багато в чому залежить майбутнє нашого суспільства, ідеали і вчинки його членів, зокрема, і нинішніх студентів.

Функція такого виду діяльності, з одного боку, характеризується як підготовка покоління до самостійного життя, а з іншого, закладає основи майбутньої професійної діяльності, формує бачення людини щодо перспективи життєдіяльності. Сутність підготовки до самостійного життя полягає у формуванні способу життя, встановленого в суспільстві, це форма життєвої позиції: як суспільна, так і професійна. Окрім того, перехід до нових форм студентської життєдіяльності відбувається легше, швидше та ефективніше.

Отже, розглядати цю проблему можна з двох позицій:

– як вплив на студентство в процесі навчання з метою одержання потрібних вищому навчальному закладу і суспільству якостей, що формуються через освітню систему;

– як створення умов для саморозвитку, самовдосконалення студента в ході навчально-виховного процесу, що є головним у зазначеній проблемі.

Адже педагогічний вищий навчальний заклад призначений не тільки для передачі інформації у вигляді спеціальних знань, які студент засвоює завдяки впливу викладацького складу ВНЗ та широким спектром джерел інформації, але і сприяє розвитку та відтворенню особливого культурного про шарку суспільства – інтелігенції [12]. Поняття «інтелігентність» (від лат. *intelligens* – той, що розуміє, мислить, знає) автори педагогічного словника трактують як «сукупність особистісних якостей людини, що свідчать про високий рівень її інтелекту, освіченості й поведінки «...». У своїх вчинках вона керується велінням совісті і відчуттям справедливості, здатна до співчуття, порядна і тактовна, толерантна до інакомислення, принципова» [4, с. 50].

Одним із вагомих принципів навчально-виховного процесу у вищій школі є врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів як суб'єктів освітнього процесу.

Характерною рисою професійного розвитку студентів цієї вікової категорії є поглиблення свідомих мотивів поведінки, а саме: цілеспрямованості, рішучості, наполегливості, самостійності, вдосконалення вміння володіти собою, зростання інтересу до досягнення окреслених перед собою завдань, цілей тощо.

Психолого-педагогічна наукова думка розглядає мотивацію як необхідний компонент свідомості, діяльності особистості, одночасно як стан і як процес із різноманітними функціями, типами, структурою, що пов'язують особистісну та діяльнісну сфери спонукань людини [2, с. 160].

Так, Н. В. Кузьміна вважає, що мотиви педагогічної діяльності – це спонукання, пов'язані з її здійсненням, що розглядаються: як внутрішня потреба працювати з людьми, заснована на усвідомленні власних можливостей, характеру, покликання, або, як необхідність, пов'язана із виконанням ролі, зумовленої вимушеним вибором професії і вирішенням завдань [5, с. 15].

Науковець А. О. Реан встановив, що активність освітянина, яка мотивована самим змістом педагогічної діяльності, пов'язана із високою внутрішньою і зовнішньою позитивною мотивацією у досягненні результатів (позитивних або негативних) [9, с. 234–235].

Автор робіт з психології праці вчителя А. К. Маркова, зазначила, що професійна мотивація – це те, заради чого людина здійснює професійне мислення, професійні наміри та схильності, проявляє професійні інтереси та здібності [6]. На думку автора, «педагогічна спрямованість» є складовою професійної компетентності освітянина, що полягає в прагненні

стати, бути і залишатися вчителем, що допомагає йому долати труднощі в професійній діяльності [7, с. 41–42]. Отже, вищезазначене є показником, характеристикою педагогічної культури освітянина.

Відомий український вчений Н. В. Гузій, зазначає, що виявлення змісту мотиваційної складової педагогічного професіоналізму потребує вибору фундаментальних, функціональних одиниць аналізу професійно-педагогічної мотивації таких як: педагогічна спрямованість і професійно-педагогічна позиція, розглянута у динаміці сформованого певного логічного ряду [2, с. 161–162].

Термін «спрямованість» першим ввів у науковий обіг вітчизняної науки С. Л. Рубінштейн, який зазначав її як «динамічні тенденції», які є мотивами людської діяльності та визначаються її ідеалами і завданнями та становлять джерело активності [10, с. 518–534].

Поняття «педагогічна спрямованість» вперше ввела Н. В. Кузьміна, яка пов'язує його з педагогічним покликанням, інтересом до педагогічної професії, усвідомленням своїх здібностей [5, с. 38]. Вчена акцентує увагу на трьох видах педагогічної спрямованості, що впливають з вибору стратегії підходів і надбаних професійних цінностей, норм, правил – істинній, формальній, хибній (помилковій). У свою чергу кожна з них визначається наступним чином, а саме: істинна – складає чітку мотивацію до формування особистості учня засобами навчального предмета, який адаптується залежно від потреб учня в знаннях; формальна – пов'язана з потребами дотримання норм, правил педагогічної діяльності, зафіксованих у навчально-виховній документації навчального закладу; хибна, яка полягає в спрямованості освітянина на самого себе (свій стан, самопочуття, кар'єру) [5, с. 16–17].

Поняття «позиція особистості», було запропоновано А. Адлером, який розглядав позицію як головну рушійну силу психічного та соціального розвитку людини [3, с. 690]. У психології поняття «позиція» тісно пов'язане з поняттям «особистість» і розуміється як: соціальна характеристика, що визначає місце людини в суспільстві, колективі, групі і пов'язана зі статусом особистості; структурний компонент, стійке внутрішнє особистісне утворення» [3, с. 690].

Вчені-педагоги позицію особистості досліджують у різних аспектах: як важливий критерій вихованості та ознаку гармонійно розвиненої особистості; сукупність суспільно спрямованої діяльності через різні аспекти формування активної життєвої позиції.

З погляду В. О. Сластьоніна, автора науково-теоретичного обґрунтування сутності творчого характеру педагогічної діяльності, виявлення закономірностей професійного становлення вчителя як суб'єкта педагогічної праці в процесі формування педагогічної спрямованості, яка є стрижнем, навколо якого об'єднуються основні властивості особистості вчителя (синтез різноманітних здібностей і якостей), що становить ознаку придатності до педагогічної діяльності, професійного поведіння як

показників педагогічної культури [11].

Н. В. Кузьміна окреслила в структурі педагогічної діяльності взаємопов'язані компоненти: конструктивний, організаторський і комунікативний. Для ефективного здійснення цих видів педагогічної діяльності необхідні відповідні здібності, що виявляються в уміннях [5].

З наведених вище визначень праць відомих науковців-практиків стає очевидним, що мотиваційна сфера й позиція студентської молоді щодо майбутньої професійно-педагогічної діяльності є складним багатоаспектним утворенням, яке змінне за змістом, оскільки в процесі діяльності індивіда це явище утворюється, перебудовується та переформатовується під впливом зовнішніх причин, стимулів. У процесі даного дослідження набула підтвердження думка, що вищенаведені аспекти професійної освіти, реалізовані у якості понятійної системи доповнюють одне одного, створюючи ефект синергії у виховному процесі [15]. Науковці-практики розуміють професійну позицію як складне особистісне утворення, що зумовлює вибір майбутнім освітянином свого професійного шляху та позитивне ставлення до педагогічної праці.

Таким чином, спираючись на вищенаведені наукові бачення і позиції дослідників-науковців, можна зробити висновок, що сучасний рівень розвитку науки і освіти вимагає якісно нового підходу не лише у змісті освітньо-виховної практики і вдосконалення її форм, але й тому, що одним із першочергових завдань є формування в особистості мотиваційної спрямованості й позитивного відношення до педагогічної праці освітянина.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є обґрунтування інноваційних поглядів і підходів до культуропровідних характеристик праці освітян з урахуванням аналітичних матеріалів змісту цієї статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агалець І. О. Обґрунтування системи етикету як загальнокультурного складника формування особистості вчителя / І. О. Агалець // Теорія і практика управління соціальними системами: щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2008. – № 1. – С. 100–107.
2. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : [монографія] / Н. В. Гузій. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь: [для студ. высш. и сред. педагогических учебных заведений] / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва : Издательский центр «Академия», 2000. – 176 с.

5. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – Москва : Высш. шк., 1990. – 162 с.
6. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – Москва : Международный центр «Знание», 1996. – 308 с.
7. Маркова А. К. Психология труда учителя / А. К. Маркова. – Москва : Просвещение, 1994. – 192 с.
8. Павлова Н. С. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності студентів при вивченні фахових дисциплін / Н. С. Павлова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : [зб. наук. праць] / за ред. В. П. Сергієнка. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 28. – С. 176.
9. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – Санкт-Петербург : Питер Ком, 1999. – 410 с.
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Санкт-Петербург : Питер Ком, 1999. – 720 с.
11. Слостенин В. А. Методологическая культура учителя / В. А. Слостенин, В. Е. Тамарин // Сов. педагогіка. – 1990. – №7. – С. 82–83.
12. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / С. Д. Смирнов. – Москва : Издательский центр «Академия», 2001. – 304 с.
13. Теорія і методика професійної освіти : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Т. О. Осипова, Р. С. Гурін [та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. – Київ : Знання, 2012. – 390 с.
14. Шевнюк О. Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика : [монографія] / О. Л. Шевнюк. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. – 232 с.
15. Юрженко В. В. Методологічні підходи до визначення структури й змісту освітньої галузі «Технологія в основній школі» : [монографія] / В. В. Юрженко. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 409 с.